

Красномовець В.А.,

канд. екон. наук,
завідувач науково-дослідної лабораторії наукового відділу,
Черкаський інститут банківської справи
Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

Пасека А.С.,

канд. екон. наук, доц.,
кафедра менеджменту,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто особливості функціонування системи соціального партнерства, визначено його роль та місце в умовах вітчизняної економіки. Проаналізовано також тенденції розвитку соціального партнерства в Україні та передбачено пріоритетні напрями його вдосконалення у найближчій перспективі.

В статье рассмотрены особенности функционирования системы социального партнерства, определены его роль и место в условиях отечественной экономики. Проанализированы также тенденции развития социального партнерства в Украине и предусмотрено приоритетные направления его совершенствования в ближайшей перспективе.

The article deals with the functioning peculiarities of the social partnership system, its role and place in the national economy. The author also analyzes the development trends of social partnership in Ukraine and presents the priority directions of its improvement in near-term outlook.

Ключові слова. Соціальне партнерство, система соціального партнерства, роль профспілок, перспективи розвитку системи соціального партнерства.

Ключевые слова. Социальное партнерство, система социального партнерства, роль профсоюзов, перспективы развития системы социального партнерства.

Keywords. Social partnership, system of social partnership, the role of trade unions, development prospects of social partnership system.

Вступ. У сучасному світі соціальне партнерство є одним з найважливіших чинників організації ринкової економіки та одним із суттєвих аспектів взаємодії між людьми в процесі виробництва і суспільного життя. В Україні становлення й розвиток системи соціального партнерства відбувається одночасно з формуванням ринкової економіки, правової держави, громадянського суспільства та їх інститутів. Тому на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки актуальними є визначення особливостей формування соціального партнерства в Україні, виявлення недоліків функціонування і розробка напрямів його подальшого вдосконалення.

Актуалізація проблеми обумовлена також неможливістю простого копіювання досвіду передових країн у розвитку соціального партнерства в Україні. Тому важливим є вивчення та використання у вітчизняній практиці передового досвіду формування системи соціального партнерства розвинутих країн та врахування усіх її переваг при побудові власної.

Питанням соціального партнерства багато уваги приділяють у своїх наукових працях вітчизняні й іноземні вчені, а саме: Баккаро Л., Борисов В., Лібнер С., Одонолл Р., Сімоні М., Фолкнер Г., Грішнова О., Колот А., Новиков В., Осовий Г., Ситник О. та інші. Водночас, недостатньо вивченими залишаються проблеми формування та функціонування системи соціального партнерства, її значення і особливостей розвитку в Україні.

Метою статті є дослідження особливостей становлення і сучасних його партнерства в Україні.

Результати дослідження. Концепція соціального партнерства вперше затвердилася в науковій літературі, політичній риторичі і законодавчій практиці ряду європейських держав (Нідерланди, Австрія, Німеччина, Швеція) в 1970-ті роки як результат багатолітнього пошуку

ефективних форм регулювання соціально-трудо­вих відносин. У наш час соціальне партнерство у загальному трактуванні розглядається як форма регулювання соціально-правових відносин між соціальними суб'єктами через розроблення і реалізацію спільних соціально-трудо­вих договорів, програм чи угод на визначені терміни [6, с. 83].

Професор Колот А.М. визначає соціальне партнерство як систему відносин у соціально-трудо­вій сфері, яка спрямована на узгодження та захист інтересів найманих працівників і роботодавців [5, с. 26]. На думку професора Грішної О.А., соціальне партнерство — це система взаємозв'язків між найманими працівниками, трудовими колективами, професійними спілками, з одного боку, роботодавцями та їх об'єднаннями — з другого, і державою та органами місцевого самоврядування — з третього, їхніми представниками та спільно створеними органами з регулювання соціально-трудо­вих відносин, які полягають у взаємних консультаціях, переговорах і примирних процедурах на взаємоузгоджених принципах для дотримання прав та інтересів працівників, роботодавців і держави [2, с. 238].

Ми поділяємо думки провідних вчених у сфері соціально-трудо­вих відносин та трактуємо соціальне партнерство як взаємовідносини між суб'єктами системи в особі держави, роботодавців та профспілок, які співпрацюючи на різних рівнях (національному, галузевому, територіальному, локальному) покликані забезпечувати дотримання прав та гарантій, а також реалізацію основних функцій означених суб'єктів у сфері їх діяльності.

Становлення і розвиток соціального партнерства в Україні забезпечується створенням системи соціального партнерства, що являє собою складне і динамічне утворення структурно-організаційних елементів (суб'єктів, форми угод, нормативно-правового забезпечення), форм, ідеології, культури, принципів, методів, засобів, тактики, технологій взаємовідносин, об'єднаних певним механізмом (рис. 1). Ця система постійно знаходиться під дією, з одного боку, регулюючого впливу соціальної системи, а, з іншого боку — впливу стихійних чинників соціального життя.

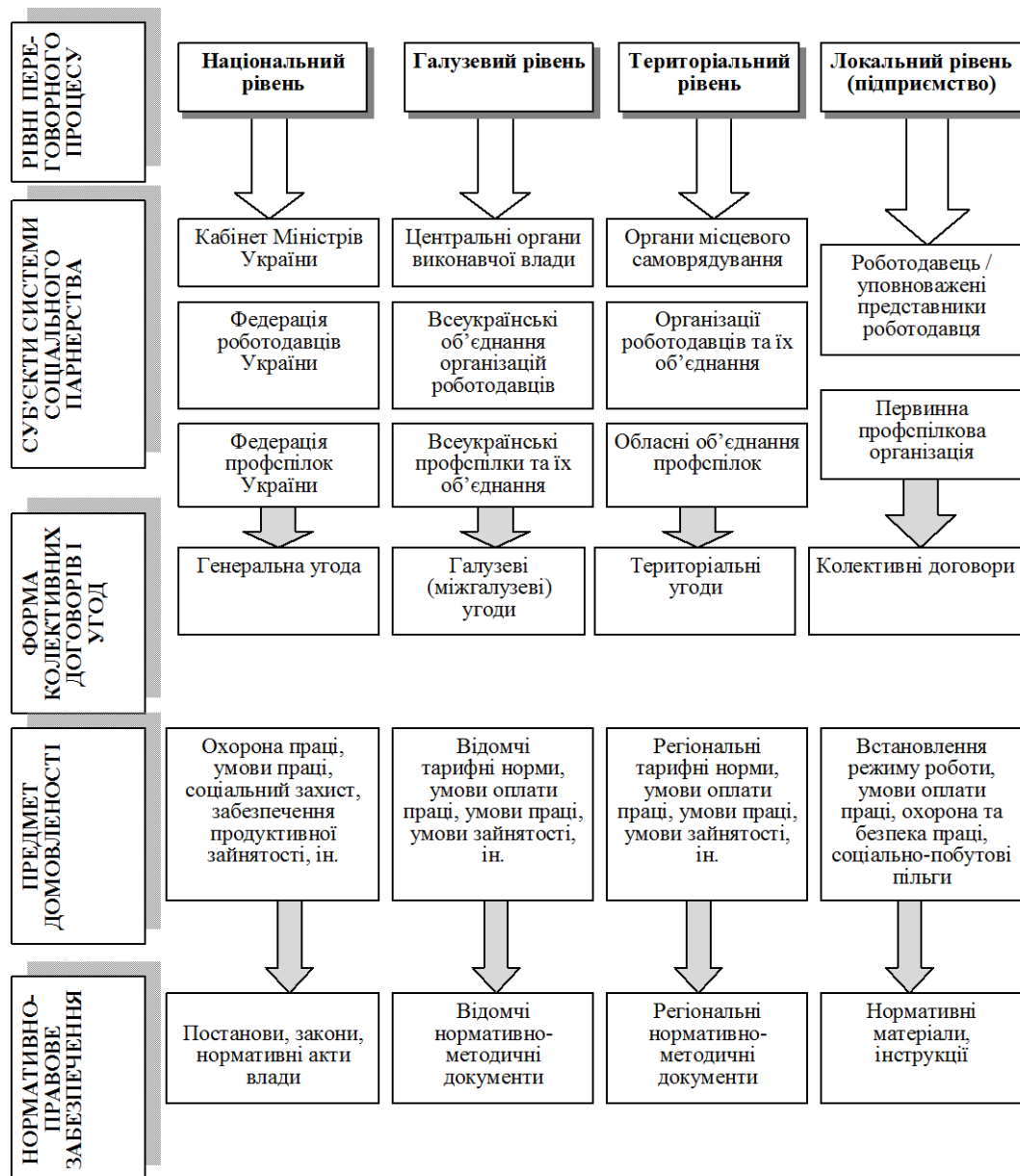

Рис. 1. Структурно-логічна схема системи соціального партнерства*

*складено авторами

Як бачимо з рис. 1, соціальне партнерство в Україні реалізується на принципах біпартизму та трипартизму. На національному, галуzeвому та територіальних рівнях учасниками соціального партнерства є держава (в особі кабінету міністрів України, відповідних органів виконавчої влади), органи місцевого самоврядування, профспілки, організації роботодавців та їх об'єднання. На локальному рівні (на рівні підприємств, установи, організації) у врегулюванні трудових та соціально-економічних відносин беруть участь дві сторони — профспілки та роботодавці.

Діє соціальне партнерство через систему взаємних консультацій, переговорів, угод на державному, галуzeвому, територіальному рівнях, укладання колективних договорів на підприємствах або у їхніх підрозділах, укладання індивідуальних трудових контрактів між роботодавцем та працівником, а також через систему вирішення трудових спорів, узгодження й захисту інтересів сторін.

Якщо роль держави та об'єднань роботодавців останніми роками проявляється досить стабільно — приймаються нормативно-правові акти (наприклад, Закон України «Про соціальний діалог» від 2010 р.), консолідується зусилля роботодавців України, що направлені на покращення ділового середовища, то щодо ролі третьої сили системи соціального партнерства — профспілок виникає низка запитань.

Довгостроковими цілями діяльності профспілок мають бути: забезпечення повної зайнятості; покращення умов праці; стабільне зростання заробітної плати; стабільність угод між роботодавцями й найманими працівниками, подальше вдосконалення їх змісту та інше [1, с. 72]. Втім, вітчизняні профспілкові організації, на думку професора Колота А.М., на відміну від зарубіжних профцентрів, втратили вміння працювати «на вулиці», бути у гущі трудящих. Натомість вони віддають перевагу «бюрократичним іграм», кабінетній роботі, забуваючи, що соціальний діалог, не підкріплений реальною роботою. Реальністю української профспілкової практики є й те, що профспілкові лідери дедалі більше «вбудовуються» в провладні структури, представляючи інтереси не стільки найманих працівників, як парламентських партій та інших структур, що наближені до влади [7, с. 483].

За цих умов довіра найманих працівників до профспілок, їх ролі як соціальних партнерів загалом стала швидко знижуватися. Проведене соціологічною службою Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова з липня 2000 року по березень 2013 року дослідження для визначення ставлення населення до сучасного українського профспілкового руху засвідчило, що в середньому лише 5,7% опитаних громадян повністю довіряють профспілковому руху (рис. 2).

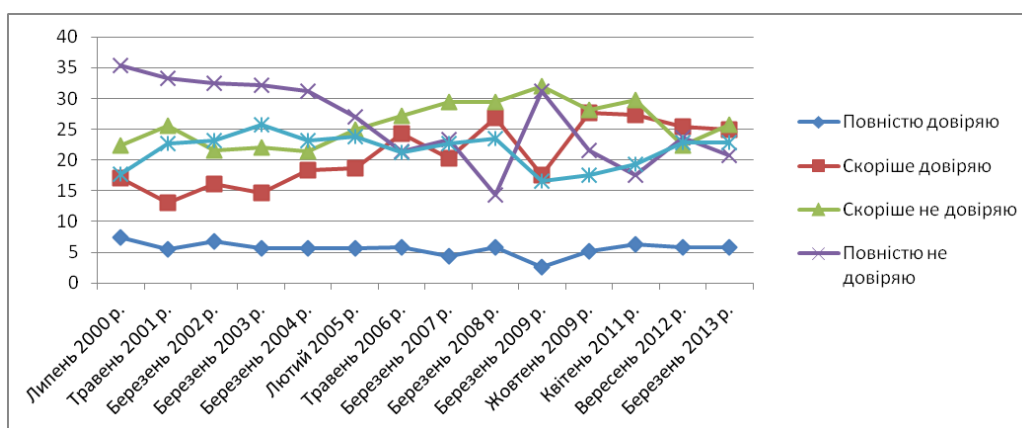

Рис. 2. Результати соціологічного опитування «Чи довіряєте Ви профспілкам?» (динаміка, 2000—2013)*

*побудовано на основі даних [8]

Зниження авторитетності профспілок відбулося, по-перше, з появою приватної власності і зростанням залежності долі працівників від волі власників підприємств, по-друге, завдяки неконструктивній, угодницькій позиції частини старих профспілок, що залишилися додатком до держави. Докорінного реформування таких профспілок не відбулося. Переобтяжені майновим комплексом, що залишився у спадщину від колишнього Союзу РСР, профспілки виявилися не здатними до того, щоб провести реструктуризацію в інтересах людини праці і утримати свою колишню вагому роль.

Зважаючи на критичну ситуацію щодо ролі профспілок у системі соціального партнерства, логічним і правомірним є постановка питання щодо того, чи немає в суспільстві інших сил, які реально, прямо чи опосередковано здатні зайняти місце (і можливо займають) у соціальному діалозі.

У більшості країн Європейського Союзу за період свого існування трипартистські інститути видозмінилися: у «класичну» трипартистську систему відносин між державою та організованими інтересами був інкорпорований ще один суб'єкт — організації та рухи громадянського суспільства [3]. Наприклад, постійне представництво громадських організацій у тристоронніх органах соціального партнерства або безпосередньо, або через роботу в окремих комітетах передбачено у Мальті та Естонії [9]; у Франції членами національного органу соціального партнерства є представники об'єднань громадян — кооперативних організацій, організацій взаємодопомоги, сімейних асоціацій [4].

Відтак, перспективним напрямом розвитку системи соціального партнерства в Україні може стати перехід до «квадратизму». Професор Колот А.М., зокрема, відзначає, що нині має місце прояв вибудови чотиристоронньої співпраці, де четвертою силою, на його думку, виступають політичні партії. Саме вони можуть стати новою силою у системі соціального

партнерства, оскільки програмні документи та місія як партій так і профспілок значною мірою співпадають [7, с. 485].

Втім, політичні партії з огляду на цілий ряд обставин не можна вважати суб'єктом класичного соціального діалогу, адже цим громадським організаціям заборонена безпосередня діяльність в трудових колективах, які є первинною ланкою соціального партнерства. Втім, не можна заперечувати реальну участь політичних партій, особливо парламентських, в інституті соціального партнерства [7, с. 486].

Пріоритетними інструментами у розвитку системи соціального партнерства в Україні повинні виступати інструменти, що носять практичний (прикладний) характер. У їх числі: оцінка економічної ефективності (рентабельності) соціальних інвестиційних програм господарюючих суб'єктів та органів державної влади, розробка програм державного стимулювання соціально-відповідальних господарюючих суб'єктів, участь працівників в управлінні організацією.

Висновки. Досвід країн, які мають вагомні здобутки на шляху соціального розвитку, засвідчує необхідність розширення порядку денного соціального діалогу, складовою якого має бути, зокрема, формування державної соціально-економічної політики обговорення та прийняття антикризових заходів, сприяння підвищенню соціальної відповідальності інститутів суспільства; формування умов щодо підвищення соціальної згуртованості на різних рівнях ієрархічної структури суспільства.

Означене вище має сприяти становленню у суспільстві консенсусу з питань соціально-економічного розвитку, утвердженню атмосфери співробітництва, довіри й відповідальності.

Резюмуючи, відзначимо, що при формуванні різних соціальних технологій в державі необхідне дотримання балансу інтересів населення, держави і бізнесу. Формування партнерських відносин у соціально-трудої сфері дозволить не тільки домогтися стійкості економічного зростання, вдосконалення структури економіки і підвищення рентабельності господарюючих суб'єктів, але і відновити соціальну стабільність у суспільстві, підвищивши тим самим економічну і національну безпеку всієї країни.

Література

1. Гончарова І. Вплив сучасних тенденцій розвитку профспілкового руху на реалізацію принципів соціального партнерства [Текст] / І. Гончарова // Економічний часопис-XXI. — 2012. — № 8. — С. 71-74.

2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудої відносини: Підручник / О. А. Грішнова. — К.: Знання, 2004. — 535 с.

3. Джига Т.В. Розвиток соціального партнерства в країнах ЄС та України: порівняльний аналіз / Т.В. Джига // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_50/Gileya50/P7_doc.pdf

4. Економічна й соціальна рада Французької Республіки — шлях до демократії майбутнього. Соціальний діалог. Міжнародний досвід. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради. — Режим доступу: <http://www.ntser.gov.ua/ua/dialog/experience.html>

5. Колот А. Соціальне партнерство на зламі двох тисячоліть: стан, виклики, тенденції розвитку (на прикладі країн Європейського Союзу) [Текст] / А. Колот // Соціальна політика: проблеми, коментарі, відповіді. — 2009. — № 1. — С.26-28

6. Ситник Ю.О. Соціальне партнерство в Україні: особливості становлення і перспективи розвитку [Текст] / Ю.О. Ситник // Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. — 2009. — №5. — С. 81-89

7. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. — К.: КНЕУ, 2011. — 501 с.

8. Соціологічне опитування «Чи довіряєте Ви профспілкам?» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова // Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=84

9. Тристоронні органи на національному рівні. Досвід Європейських країн. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради. — Режим доступу: <http://www.ntser.gov.ua/ua/dialog/experience.html>

Стаття надійшла до редакції 12.11.2013 р.